

СИМВОЛІЧНІ НАЗВИ ГЕРОЇВ У РОМАНІ «КРИНИЧАР» МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

Анотація. У статті досліджуються літературно-художні антропоніми роману «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» Мирослава Дочинця. Подається опис літературних антропонімів, які виконують символічну функцію; досліджується роль концепту-символу *криниця, вода*.

Ключові слова: авторський неологізм, вода, концепт-символ, криниця, літературно-художній антропонім, символічна функція, характеристичний потенціал.

Романи закарпатського письменника Мирослава Дочинця протягом кількох останніх років все більше і більше стають популярними серед читацької аудиторії. Є багато різних літературознавчих статей на книги М. Дочинця, цікавих коментарів (О. Гаврош, Є. Сверстюк, В. Герасим'юк, М. Слабошпицький, Т. Вергелес та ін.), але мовознавчий аспект досліджено мало. Ми дослідили літературно-художні антропоніми у романах «Лис у винограднику» та «Вічник. Сповідь на перевалі духу», звернули увагу на промовистість назв романів автора [2], [3].

Роман М. Дочинця «Криничар» про проблеми внутрішньої свободи людини, пошуку себе, про працю, «яка приносить радість, дає засоби для існування, розкриває творчий потенціал, єднає з іншими людьми. А ще про прагнення і потребу жити за Божими заповідями, про споконвічний потяг до знань, пошуку правди, пізнання істини, про безмірну силу книги, про мандри як неминучу форму осягнення буття» [1, с. 28].

Наша стаття присвячена вивченню літературно-художніх антропонімів (надалі ЛХА) у романі М. Дочинця «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії»; наше завдання – описати назви героїв роману, розкрити їх інформаційний заряд.

Наша розвідка є спробою розшифрувати розмаїття асоціацій і художніх смислів, які письменник вкладає в літературний антропонімкон, дослідити роль концепту-символу *криниця, вода*.

Значення символів у мові народу відзначалося багатьма дослідниками (Кононенко В. І., Хлистун І. В., Івасюта М. І., Калашник В. С., Карпенко О. Ю. та ін.), які підкреслювали, що «словесні символи своїм концептуальним змістом відбивають різноманітні сторони народнього життя, особливості національного бачення дійсності, образного осмислення картини світу» [9, с. 3]. Значна їх кількість, за Кононенком В. І., «має вселюдський, планетарний характер» [9, с. 31]. До таких символів належить і вода (криниця). Символізація тісно пов'язана з

процесом метафоризації, що ґрунтується на певних асоціаціях. «Образ-ідея, передана символом, часто набуває яскраво вираженого національного характеру, тому в символах відбивається національна специфіка мови» [9, с. 3].

Назва роману «Криничар. Діярюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії» збігається з одним із прізвиськ головного героя. Криничар – той, хто копає криниці. Персонаж розповідає: «Криничар – мос прилюдне ймення. Це від задовоного мого ремесла. Чужі люди так мене й прописали в паперах» [7, с. 22]; «Нотар справив новеньку метрику, де записав тебе, аби довго не думати, – Криничарем» [7, с. 213]. Цікаво, що Великий тлумачний словник сучасної української мови такого слова не фіксує, до речі, як і слова вічник. М. Дочинець створив власні онімічні неологізми. В одному зі своїх інтерв'ю автор зізнається, що у зрілому віці «відкрив... магію українського слова». Допомогали йому в цьому як класики української літератури, так і фольклор. Саме у народній творчості «проявляються містичні речі: що давніше слово, що більше воно було у користуванні нашими предками, то сильніша його дія на читача. Я розкошую в цій лексиці, відроджую її, оживляю. І вона сама стає живою водою прози» [5]. З цієї народної криниці і «виплила» назва літературного героя.

Є у головного героя ще одна назва – *Кутьо*. «Пан Кутьо – так вони називають мене. По-нашому це Пес» [7, с. 15]. Але автор називає роман за йменням Криничар. Здавалось, все зрозуміло: за своїм ремеслом герой отримав прізвисько, яке стало назвою твору. М. Дочинець вкладає у цю назву більш глибокий зміст. Роман присвячений «ароматові часу, силі духу, енергії грошей». Потужна сила грошей, як вважає Криничар, змінює довколишній світ і людей. На перший погляд ймення головного героя мало би мати стосунок до грошей, але не у М. Дочинця.

Під час читання роману не можна не звернути увагу на постійну присутність води. Сторінки Дочинцевого роману переповнені цим образом-символом: вода, криниця, джерело, струмок, ріка, море, роса, сльози. Вода зазвичай

сприймається як носій ідеї душі й тіла, уособлення щастя, самого життя. Вона є символом вічності й заодно нескінченного плину часу («Ріки течуть, і ми мусимо текти. Бо наша свобода – це постійний рух, дорога кудись, втеча від чогось» [7, с. 254]). Тому автор і знаходить таку символічну назву для того, хто дарує воду, копає криниці. Криниця, за словником В. Бусла, – «1. Глибоко викопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; колодязь. 2. Те саме, що джерело. 3. Скарбниця чого-небудь» [4, с. 587].

На сторінках роману М. Дочинця знаходимо фольклорні замовляння: «Водице-кринице, рід-но сестрице! Течеш ти глибоко, розливаєшся широко, що й ногами не обійти. Як вічно нуртуєш у джерелі, так вічно підживляй тіло й душу мені... Хвала твоїм вічним джерелам, дощам, росам і лагідним хмарам!» [7, с. 271]. Майстер Петро Солома, навчаючи юного Криничара, розповідає про воду як про людину: «Вода, як і чоловік, різниться. Вода буває і пуста, і блудлива, і млява, і хвора. Міркуй далі, бийся доти, поки не нападеш справедливу жилу, що склом задзвенить на зубах, що аж скроні зведе від свіжості. Така вода й думки промиє, не лише кості. Вода – як дарунок долі» [7, с. 159].

Роботу Криничара не можливо уявити без води. Вода принесла йому матір і забрала її. Він вмів говорити з рікою, вмів слухати її, відчувати підземний потік. Майже всі ремесла, які опановує персонаж, мають стосунок до води: гончарство, виготовлення фарб і лаків, садівництво, копання криниць, гірничі справи, фортифікація, водогін, гідрологія, мостобудування та ін. І це не випадково, адже вода – «символ першоматерії, плодючості; початку і кінця всього суцього на Землі; Праматері світу; інтуїтивної мудрості; у християнстві – символ очищення від гріхів; смерті і поховання; життя і воскресіння із мертвих; чесності й правдивості; кохання; сили» [11, с. 29]. Прикладом вищенаведеного можуть служити рядки з тексту: «Виходило, що ми з тієї ж землі зіплені, і розмочені водою. Тому й прив'язані до неї незримою пуповиною, з неї сили беремо через плід і злак» [7, с. 195]. Вода нерозривно пов'язана з життям, роботою («І попливло своїм тісним руслом наше звичне арештантське життя» [7, с. 207]; «...і зуск голосів урвався, робота потекла як ріка» [7, с. 86]), хистом («Не велика хитрість – збити воду з пупі. А от знайти її в суходолі, вчуті під землею й видурити д'горі – для цього треба мати лій у голові» [7, с. 90]), славою («Бо слава і марнославство – два береги одної ріки» [7, с. 228]), словом («Ті кволі слова впали тоді в свіжий струмець і стекли в ярк. Якось не при часі було їх обмірковувати. Та слова – не

вода, вони часто повертаються до нас своїми потаємними руслами» [7, с. 90]), грошима («А гроші цураються загребливих рук, вони, як вода, люблять простір і волю. Вони ллються, течуть, випаровуються і знову падають золотим дощем» [7, с. 213–214]). Виходить, гроші це «золотий потік», але треба «бути пильним і стійким, аби не втопитися в ньому». І також з силою очищення («Ріка змиває сажу снів і наливає тіло силою, принесеною з горючих печер і лісових кореневищ» [7, с. 61]; «Відпусти гризоту з водою» [7, с. 86]; «Дівчина мовчки здригалася, приймаючи воду, як причастя» [7, с. 219]).

Персонаж не тільки копав і чистив криниці, він дбав також про криницю душі. «І в цьому другому моему підземеллі явилось друге звільнення – правдиве і до болю щемке. Відкрилася порожнеча моєї нутрянної криниці. Її належало вичистити, вишкребти, звільнити від намулу, аби піднявся зі споду новий, чистий нурт» [7, с. 242–243]. З цієї глибини криничної, «як відомо, найліпше видно звізди». Блукаючи світом, копаючи криниці, герой думає про Карпатський край, про «нашу забуту давність і наші замулені криниці. Про людей, котрі ті криниці копали й черпали з них воду – найсолодшу воду на світі» [7, с. 254]. Ця вода не тільки найкраща за смаком, вона лікує. Життя і здоров'я, очищення й кохання – ось основні грані цього символу. Водкою очищають від бруду – і тілесного, й душевного [14, с. 75]. Автор устами персонажа стверджує, що про українські криниці можна говорити «з невичерпним подивом. Воістину, якщо ставки й озера – очі цієї землі, то криниці – її живе нутро, душа» [7, с. 270]. Автор розповідає, що наші криниці для ворогів «пахли труйною солодкавістю», могли міліти, а для своїх – «запалі криниці стали відживати, повнитися чистою і славною водою. Тут воду не п'ють, як ми, нею ласують». І ставлення до неї побожне» [7, с. 270].

Характеристичний потенціал закладений і в імені героя – Овферій (Ферко, Федорко, Фаррад). Ім'я Федір з грецької мови – «дар, дарунок, Божий дар» [10, с. 105]. Поєднання імені й прізвища можна тлумачити так: Криничар – той, що дає воду, а вода – Божий дар, Даритель. Виходить, що Криничар – Даритель. Як писав Ю. Карпенко: «Текст вимагає гармонії наймення зі змістом твору – і ця гармонія є» [8, с. 189].

Концепт-символ криниця фігурує також у романі «Вічник», де головний герой говорить про камінну криницю його сум'ятного духу, про криницю, що точить людську мудрість. І у «Вічнику», і у «Криничарі» читаємо про те, що криничарі прокладають дорогу в «землі, і через ці глухі нори» хочуть пробитися до неба, до Бога. Подібні думки знаходимо також і у Олеся

Ульяненка: «Всі ми живемо у величезній в'язниці, яка називається Земля. І всі ми намагаємося прорити свій тунель, щоб виповзти звідси. Вихід знає лише один Бог» [6, с. 165].

Ми не раз уже зазначали, що Бог присутній на сторінках романів М. Дочинця, до нього часто звертаються герої романів. Саме ім'я Боже як реальна сила завжди супроводжує героя на всіх шляхах його життя і цим він особливо залучається до спілкування з Господом. У нашій статті, присвяченій дослідженню ЛХА «Вічника», ми вже виділяли назви, якими автор називає Бога. У цьому романі Бог виступає творчо-керівною силою. У романі «Криничар» виділяються: Спаситель, Чоловік, Владика, Христочко, Господь Цар, Син Людський. Номінація Бог, що репрезентована лексичними одиницями Владика, Господь Цар, представлена в значенні: «Той, що є символом величі, всесильності». Лексичні одиниці Чоловік, Христочко, Син Людський представлені в значенні: «Той, що вийшов з народу, близький до народних мас» («Я дивився й боявся дихнути, аби не порушити густий спокій в очах Спасителя. ...і Чоловік зійде з просмоленого міха і піде берегом спасати рибарів, праль, водовозів, чередарів, що напувають худобу, і косарів» [7, с. 56], «Хоча сам він називав себе Сином Людським» [7, с. 246], «Він піднявся на хрест чоловіком, а зійшов нашим Господом» [7, с. 246]).

Є у М. Дочинця літературно-художні антропоніми другорядних осіб, які також мають стосунок до криниці. Найстаріший із майстрів Галасів називався Данило-Копач. Криничар спочатку подумав, що назвали його так через «суху поставу, як надломлена тріска», а з'ясувалося, що «з іншого дива – просто любив чоловік копати». Він, «пригнутий перекопаними пластами», «сторожував» криницю, де була не просто «файна» вода, а «золота».

Назва полковника Вариводи теж має стосунок до води. Ми не знаємо як варив воду персонаж, але маємо авторську підказку: «Варив воду словесну, занаджував» [7, с. 276].

Серед інших літературно-художніх антропонімів другорядних персонажів знаходимо цікаві назви, до багатьох із них подається авторське тлумачення. ЛХА Гречин належить старому мудрому вчителю Криничара. Герой зізнається, що не знав справжнього імені старого, а коли хотів вияснити, почув відповідь: «Ім'я моє десь загублене в просторі й часі. Можже, тому, що я ще не гідний його мати. Можеш називати мене якоюсь буквою» [7, с. 190]. Він і сам називався буквою Епсилон. Один псар назвав його поважною птицею, імені його не відкривали, називали «чеснородним гречином», бо був родом з Греції. Так етнонім став власною назвою. Гордовитий старий катожанин нагадував людину-птицю, а його «не-

звично прозорі очі», зізнається Криничар, «промивали, як дощ промиває скло. Геть, як вода» [7, с. 150]. Головний герой називав себе «виучнем Грека».

ЛХА Лінь належить китайцеві. Ми не знаємо тлумачення цього антропоніма китайською, але автор подає українське значення слова. «Звався він Лінь. Недурно, либонь, прилипло те назвисько до чоловіка. Більшого ліноха я не стрічав» [7, с. 8]. Він був неохочий до розмов, до зайвого руху, безгомінний і непоквапливий. Він весь час дрімав, але був на сторожі («Я той, хто спить і чекає» [7, с. 282]). Через багато років Криничар зрозумів, що «лінькуватість Лinya, відстороненість від оточення і події були для нього рятівною Пустотою, в яку він ховався, як равлик у мушлю» [7, с. 10].

Інформаційний заряд має ЛХА Голодняк. Носити таке ймення мав би бідний чоловік, який не має грошей на їжу. А М. Дочинець за допомогою цього оніма характеризує вдачу персонажа-багатія, котрий був жадібний до грошей. Пор.: «Пана Голодняка мали за найбагатшого чоловіка в Підкарпатській Гуцулії. Йому належали цілі спади горючого лісу, тартаки, копальня з мармуром... Був той Голодняк таки голоден на гроші. І вони стікалися в його скрині, як повеневі струмочки в низинне річище. ...Вони, як вода, люблять текти руслом прямим і широким» [7, с. 130]. Як бачимо, доантропонійна семантика ЛХА розкриває характер героя.

Монастирський маляр Жига має назву, яка фіксується у словнику прізвищ закарпатських українців П. Чучки, і означає «палити», «пекти» [13, с. 224]. Доонімне значення частково збереглося в цьому ЛХА. Виготовляючи фарби, рами для ікон, маляр часто і варив і пік («Розпалив під ним солому і, коли попіл розтопився на густу оливу, став з варишки поливати нею залізного пса» [7, с. 3]). Ми зафіксували також звертання Жиги-бачі.

Назва ченця Симеона не відрізняється від найменувань монахів, яких називали канонічними варіантами християнських імен. Автор пише, що отець Симеон був мудрим і добрим ченцем. Ім'я Симон в перекладі з давньоєврейської означає «слухати», «чути» [10, с. 99]. Криничар багато цікавого дізнався саме від нього, він любив слухати його мудрі поради. Поважали ченця й інші, чекали, коли він заговорить («Всі мовчали, і ріка під дверима теж мовчала. Стих навіть міст. Озвався чернець. Його всі називали Божим Симком, лишень Жига – отцем Симеоном» [7, с. 56]). Божий Симко все життя служив Богові: монастир, скит, паломництво.

Серед соціально значущих ЛХА натрапляємо на назви, які складаються з апелятива та імені або прізвища героя. Апелятив при цьому

може вказувати на об'єктно-вікові характеристики персонажів (дід Олекса, дід Олелько, баба Влена, старий Галас, вуйко Митро), на соціальний стан (пан Лойко, граф Імре Текеля, жебрак Ладьо), професію (водовоз Гарашко, дзвонар Кузьма, дяк Олекса, майстри Галаси, сторож Чопик, ковач Струк, маляр Жига, майстер Рахунек, сотник Граб, полковник Варивода, хорунжий Тимко Леміш, гетьман Степан Куницький, ворожка Бумбаня), зовнішній вигляд, якісь вади (горбатий Пехньо, безногий Ладьо, глухий Кузьма, горбун Земко, здоровило Шимон, одноокий Карпо, чоловік-напівчоловіка Ілько Кривондя). Як бачимо, інформація про соціальний статус персонажа виражається апелятивом, а сам антропонім позбавлений соціальної значущості.

Є серед ЛХА роману назви, які характерні для різних антропосистем. До складу деяких із них входить апелятив, що вказує на національність (сврей Рифка, Цало, Мордко (Мордахей, Мошко), циган Лойчі, учитель-шваб Ленарт, руський дяк Йван Гошик, турчини Фікрет, Назмі, Шібаб, Джемаль, серб Гойко, болгарка Дора).

Серед жіночих найменувань привертає увагу ЛХА Юліна Солома – донька криничного майстра Петра Соломи. «А я пишуся Солома Юліна. А кличуся Юлка» [7, с. 154]. Криничар закохався в Юліну. Його звернення до неї запозичені з народних джерел: Юліно-Соломино, Юліно-Перлино, дівице Соломице. Іноді він називає її Юлька-шпупька, та найчастіше – Соломкою («Соломко, моя золота Соломко» [7, с. 166]). Онім Солома утворився від апелятива солома, назвисько таке отримали персонажі за схожість волосся з соломою («Твердими со-

лом'яними пасмугами стікало плечима волосся»; «чоловічище з такою ж копицею волосся» [7, с. 148]), а також за запахом соломи («Ніколи не забуду тої мішанки запахів – роздушених суніць і насонценої соломи, що точилися від волосся [7, с. 160]; «А волосся аж дивно! Волосо свіжою соломою, прибитою коротким літнім дощем» [7, с. 170]). Прізвище героїні вдало поєднується з її іменем. Ім'я Юлія в перекладі з латинської мови означає «липнева» [12, с. 407]. Таким чином, прізвище й ім'я асоціюються з літом.

«Солодкою проскурою гіркого чужинського тривку» Криничара була Дора. В перекладі з грецької це ім'я означає «дар», «дарунком» [10, с. 134]. Вона й справді була дарунком долі для героя, але автор інакше розшифровує це ім'я («Вона насправду була славною, як дора, котру в нашому краї дають з вином на причастя» [7, с. 294]). Тобто порівнює з проскурою. Заслугує на увагу те, що імена Дора та Ферко (Овферій) мають однакове значення.

Під час однієї зустрічі з М. Дочинцем ми дізналися, що автор не має готових назв для своїх героїв на початку творення роману. Іноді назву персонаж отримує аж в кінці написання роману. Письменник зізнався, що він не завжди вдивляється в етимологію назви. На запитання «Чому так вдало поєднуються літературні антропоніми в тексті?», автор відповів: «Так Бог дає».

Отже, ЛХА роману «Криничар» М. Дочинця виконують характеристичну та символічну функції. Автор черпає назви своїм героям, звертаючись до народної традиції. За допомогою ЛХА автор передає своє бачення героя, його ставлення до дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васьків М. Наративні особливості «Криничара» М. Дочинця: повчання через розповідь / Микола Васьків / Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (29). – Ужгород, 2013. – С. 25 – 29.
2. Вегеш А. Конотативне та функціональне наповнення літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Лис у винограднику» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць. Присвячується 90-річчю від дня народження професора В. І. Добоша. Випуск 19. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – С. 17 – 21.
3. Вегеш А. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця / Анастасія Вегеш // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 2 (32). – Ужгород, 2014. – С. 8 – 12.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Вергелес Тетяна. Життя Вічника – це служіння людям, собі, вічності... <http://panorama-tukachchevo.com/2012/02/06/16478/>
6. Данько А. «Всі ми живемо у величезній в'язниці» / А. Данько / Олесь Ульяненко. Без цензури: інтерв'ю. – К.: Махаон Україна, 2011. – С. 163 – 169.
7. Дочинець М. І. Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії / Дочинець Мирослав. – Мукачево: Карпатська вежа, 2012. – 331 с.
8. Карпенко Ю. О. Козацька специфіка гумористичної ономастики Петра Ребра / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика : зб. статей. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 185 – 194.

9. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 296 с.
10. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей: Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-те вид., випр. – К.: Наукова думка, 2005. – 335 с.
11. Словник символів / за заг. ред. О. І. Потапенка та М. К. Дмитренка. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 156 с.
12. Трійняк І. І. Словник українських імен / І. І. Трійняк. – К. : Довіра, 2005. – 509 с.
13. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / Чучка Павло / [наук. ред. член-кор. НАН України В. В. Німчук]. – Львів : Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.
14. 100 найвідоміших образів української міфології / [Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О.]. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.

Anastasia Vehesh

Symbolic names of the heroes in the novel "Krynychar" by Myroslav Dochynets

Summary. The article researches the proper names of the literary heroes in the novel "Krynychar. Diary of a wealthiest man in Mukachevo dominiya", written by Myroslav Dochynets. It also gives a description of proper names of the literary heroes, which have got a symbolic function; the article also researches the role of concept-symbol *well, water*.

Key words: author neologism, water, concept-symbol, well, proper name of the literary hero, symbolic function, characteristic potential.

Одержано 03.05.2015 р.